
INFLUENȚA FACTORILOR EXTERNI ASUPRA SCHIMBĂRILOR DEMOGRAFICE DIN ȚINUTUL HOTIN în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea (Generalizări pe marginea unei monografii dedicate ținutului Hotin*)

Valentin Tomuleț

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, demografie, statistica, recensământul populației, ținut/județ.

Dintre ținuturile Moldovei, iar ulterior și ale Basarabiei, după anexarea ei în 1812 la Imperiul Rus, care a atras o atenție sporită a cercetătorilor pe parcursul ultimelor două secole, un loc aparte revine ținutului/județului Hotin¹. Situat în partea de nord a Moldovei, la linia de hotar cu cele două mari imperii – Austriac și Rus, acest teritoriu s-a aflat în permanență în sfera de interese geopolitice și geostrategice ale acestor imperii. Ocuparea periodică a ținutului în secolele XVIII-XIX de aceste două imperii și includerea lui forțată în componența lor a cauzat permanent perturbații de ordin demografic, mari deplasări de populație, care, în cele din urmă, au schimbat componența lui etnică și socială.

Analiza izvoarelor inedite de arhivă și a literaturii de specialitate publicate pe parcursul anilor ne permite să constatăm că asupra acestor schimbări demografice care au avut loc în ținutul Hotin, și nu numai, în secolele XVIII-XIX au influențat diverși factori de ordin intern și extern, ultimii fiind determinanți/favorizanți.

Evidențiind acești factori, în special pe cei externi, care au condiționat schimbările de ordin etnic, social, economic și confesional din ținutul Hotin, putem determina convențional câteva etape definitorii²:

Prima etapă datează cu ultimul sfert al secolului al XVII-lea - primele decenii ale secolului al XVIII-lea, când în urma războiului polono-otoman din anii 1672-1676 și a politicii promovate de domnul Moldovei Antonie Ruset (1675-1678) în regiunile din nordul Moldovei, inclusiv în ținutul Hotin, s-au refugiat locuitori din teritoriile limitrofe statului polonez, în special ruteni din Galici. Ulterior, războiul „Ligii Sfinte” cu Imperiul Otoman din anii 1683-1699, înfrângerea suedezilor de către armatele ruse în bătălia de la Poltava din 1709, pătrunderea rămășițelor armatei suedeze a lui Carol al XII-lea și a aliatului său Stanislaw Leszczyński, fost rege al Poloniei, în nordul Moldovei, campania de la Prut, din 1711, a lui Pertu I și înfrângerea armatelor ruse – toate acestea au fost cauza din care asupra locuitorilor din nordul Moldovei, inclusiv din ținutul Hotin, s-au abătut mari nenorociri care, în cele din urmă, au adus la strămutări de populație, refugiarea unei bune părți din locuitori în păduri, munți și locuri ferite de pericole. Situația se agravează și mai mult în toamna anului 1712, când Poarta declară un nou război Rusiei, pentru revendicarea Kievului, pe care intenționa să-l schimbe, cu ajutorul lui Stanislaw Leszczyński, pe Camenița, aflată în perioada 1672-1699 sub dominația otomană.

Dar, împrejurările de ordin politic și diplomatic au făcut ca Poarta Otomană să renunțe la pretențiile sale asupra Kievului și la 13 (24) iunie 1713 este încheiat Tratatul de pace de la Adrianopol, potrivit căruia Rusia se obliga să-și evacueze în decurs de două luni trupele militare de pe teritoriul statului polonez. Poarta își păstra pe cursul superior al Nistrului trupele militare și dreptul de a fortifica cetatea Hotin. Evenimentele legate de prezența și întreținerea armatei otomane în timpul războiului purtat cu Austria din 1716-1718,

* Conținutul lucrării, a se vedea: Tomuleț 2018.

¹ Până la aplicarea *Regulamentului privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828*, în documentele de epocă, s-a folosit termenul de **ținut**, după – termenul de **județ**.

² Mai detaliat, caracteristica perioadei a se vedea în: Chirtoagă, Chirtoagă 2013, 77-91; Ungureanu 2003, 9-121.

fortificarea cetății Hotinului au influențat negativ situația populației din această regiune, care a fost forțată să îndeplinească diverse prestații extraordinare, fapt ce a provocat exodul localnicilor din regiunile de nord ale Moldovei în teritoriile aflate sub autoritatea domnului Moldovei.

După încheierea păcii cu Austria în 1718, populația Principatelor Române s-a confruntat cu un șir de factori interni naturali, în special legați de seceta și ciuma care au bântuit în acești ani, urmare a cărora au fost majorate prețurile la produsele alimentare de primă necesitate, ceea ce la fel au provocat noi mișcări mecanice de populație. Locuitorii aflați pe pământurile subordonate domnului Moldovei au început să se întoarcă în satele lor din ținutul Hotin. Totodată, tentativa boierilor moldoveni de a-i întoarce pe țărani fugari în ținutul Hotin nu s-a soldat de succes. Mai mult decât atât, otomanii au început să revendice noi teritorii ale Moldovei din ținutul Cernăuți. După compromisul încheiat între ambele părți, boierii moldoveni au renunțat să-și mai întoarcă fugarii, iar otomanii au renunțat la pământurile acaparate din ținutul Cernăuți. Confruntările care au avut loc în această etapă au favorizat strămutarea de peste hotare a emigranților din teritoriile limitrofe, în special din Galiția, Podolia și alte voievodate ale statului polonez, care au sporit numărul populației alogene în ținutul Hotin.

O altă etapă coincide cu stabilirea administrației otomane în ținutul Hotin, transformarea cetății Hotinului în raia turcească și cu schimbările de ordin demografic, generate de diverși factori interni, dictați de politica promovată de Poartă. Ca rezultat, se observă o tendință pe care am constatat-o și în prima etapă: refugierea unor locuitori din ținutul Hotin în teritoriul rămas sub autoritatea domnului Moldovei. Refugierea țăranilor din ținutul Hotin era favorizată și de politica pe care o promova domnul Moldovei – scutirea de impozite și prestații, care, în cele din urmă, s-a soldat cu apariția unui șir de slobozii noi în aceste teritorii.

Războiul ruso-turc din anii 1735-1739 și-a lăsat și el amprenta asupra migrației populației din ținutul Hotin. Din cauza abuzurilor comise de armata rusă de ocupație față de populația din ținutul Hotin o parte din locuitori s-a strămutat în teritoriile aflate sub autoritatea domnului Moldovei. Ca urmare, numărul populației din ținutul Hotin scade, iar după încheierea păcii austro-ruso-turce

din 1739 populația revine din nou la vetrele sale din ținutul Hotin.

Cea de-a treia etapă datează cu anii '30-'40 ai secolului al XVIII-lea, când în statutul politico-juridic și economic al ținutului Hotin intervin anumite schimbări de ordin calitativ nou. Autoritățile otomane, voind să îmbunătățească pregătirea militară a ostașilor din cetatea Hotin, care în anii ultimului război ruso-turc s-a dovedit a fi proastă și ineficientă, din cauza încadrării soldaților în diferite activități economice, hotărâsc să instaleze o garnizoană militară din 400 de soldați voluntari, care urmau să fie întreținuți din contul vistieriei Moldovei (Relațiile 2014, 569). În plus, începând cu 1740 ținutul Hotin este retrocedat Moldovei. Totuși, în pofda acestui fapt, la insistența căpeteniilor tătarilor veniți pe teritoriul Moldovei din Lituania, care au promis să întrețină 1800 de ostași (numărul total al familiilor musulmane), la 1 martie 1741 administrația otomană a fost restabilită, din nou, pe întreg teritoriul ținutului Hotin. Administrația otomană asigură țăranilor o anumită libertate personală. Astfel, aceștia plăteau renta în mod centralizat, deci nu mai depindeau de proprietarii funciari, ci de stat, ceea ce crea în aparență sentimentul de libertate personală, stimulându-i pe iobagi, mai ales pe cei din voievodatele poloneze (în special ruteni), să se refugieze în teritoriul administrat de otomani. Pe parcursul anilor numărul acestor refugiați crește, devenind destul de semnificativ, fapt atestat în mai multe izvoare de epocă.

Asupra acestui proces au influențat și anumiți factori de ordin intern. După reformele îndeplinite de către Constantin Mavrocordat, menite să modernizeze societatea românească (la început reforma administrativă, iar din 1749 și cea agrară în Moldova, care i-a eliberat pe țăranii iobagi moșierești de dependența personală față de proprietarii funciari), pentru țăranii refugiați de pe moșiile boierilor din ținutul Hotin s-au creat posibilități reale de a se întoarce la baștină. Pe de altă parte, s-au redus tentativele țăranilor moșierești din teritoriul aflat sub autoritatea domnului de a se refugia în ținutul Hotin, dat fiind că aceștia beneficiau deja de libertăți personale în localitățile lor de baștină. Continuă, în schimb, să crească imigrația în ținutul Hotin a locuitorilor din statele vecine, unde predomină iobăgia, în special a credincioșilor de rit vechi, din guberniile interne ruse, de pe pământurile poloneze etc., fapt ce a

contribuit la creșterea populației ucrainene în detrimentul celei române în ținutul Hotin.

Cea de-a patra etapă, ce produce mari perturbații în numărul populației din ținutul Hotin, coincide cu războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, purtate de Imperiul Rus pentru ieșirea la Marea Neagră, și cu evenimentele legate de împărțirile Poloniei. Pregătirile de război, dictate de concentrarea trupelor otomane la cetatea Hotin și de războaiele propriu-zise din anii 1768-1774 (Relațiile 2014, 594-595) și 1787-1791 (Relațiile 2014, 651-656), sporirea prestațiilor extraordinare dictate de necesitățile de război, dar și a abuzurilor din partea militarilor ruși, au stimulat deplasări mari de populație în teritoriile aflate sub autoritatea domnului Moldovei, iar după finisarea războaielor – întoarcerea lor înapoi, în ținutul Hotin. În schimb, prezența armatelor ruse pe teritoriul Moldovei a intensificat imigrarea ucrainenilor/rutenilor din teritoriul Regatului Poloniei, proces ce devine evident și masiv după cele trei împărțiri ale Poloniei, care a sporit numărul populației alogene din ținutul Hotin. Destul de elocvent devine acest proces în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea, când în ținutul Hotin se refugiază un număr mare de fugari, în special ruteni, din pământurile poloneze anexate de Rusia și fugari din Galiția, anexată în 1772 de Austria. Acest proces se intensifică după cea de-a treia împărțire a Poloniei din 1795, când în ținutul Hotin au imigrat, de teama iobăgiei, mulți țărani din guberniile limitrofe Volânia și Podolia, anexate de Rusia. Cu creșterea numărului de fugari, în ținutul Hotin sporește și numărul de localități nou-create. Cercetătorii care au studiat tangențial această problemă constată că „în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea rezervele de resurse funciare din ținutul Hotin erau pe sfârșite, imigranții de peste hotare fiind nevoiți să se așeze cu traiul în localitățile mai vechi ale circumscripției, în primul rând în cele cu populație ucraineană” (Chirtoagă, Chirtoagă 2013, 85). Prin aceasta se și lămurește ponderea mai mare a unor localități cu populație ucraineană în ținutul Hotin după anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, spre deosebire de localitățile populate de români.

Cea de-a cincea etapă în procesul de imigrație a străinilor în ținutul Hotin are loc în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812, care s-a soldat cu anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus (Relațiile 2014, 735-740). Refu-

gierea populației ucrainene/rutene (și nu numai) din Galiția Austriacă, din guberniile ucrainene Podolia și Volânia a continuat să crească, deși cu o intensitate mai mică. Imigrația a sporit numărul populației din ținutul Hotin, respectiv, a crescut numărul localităților rurale. Motivul principal al imigrației rezidă în faptul că populația din Basarabia era personal liberă, nu depindea de proprietarii funciari, ținutul avea o poziție geografică favorabilă, dispunea de pământ fertil. În plus, condițiile climaterice erau aici prielnice pentru dezvoltarea agriculturii; respectiv, condițiile de viață erau mai bune, în comparație cu cele din regiunile de unde veneau fugarii, unde era răspândită iobăgia.

Ultima perioadă, ce încununează procesul de strămutare a populației ucrainene/rutene în ținutul Hotin (deși strămutările/migrația spontană de populație a continuat și mai târziu, dar în proporții mult mai mici), a coincis cu războiul ruso-turc din anii 1827-1828 (Relațiile 2014, 753-756), care nu a afectat esențial populația ținutului Hotin, fapt atestat de numeroase izvoare de arhivă, în special de ofițerii Cartierului General al Armatei ruse care efectuau descrierea militaro-statistică a Basarabiei³.

În afară de aceste circumstanțe generale estimate în cele câteva etape de bază, urmează să ținem cont și de alte împrejurări istorice concrete. Astfel, pe parcursul secolului al XVIII-lea, după transformarea Hotinului în raia turcească, când Țările Române au cunoscut patru ocupații străine: în 1716-1718, 1736-1739, 1768-1774 și în 1787-1791, regimurile de dominație străină au întreprins măsuri concrete în vederea adunării și sistematizării informațiilor statistice despre potențialul economic și starea financiară, numărul și structura socială a populației din Principate. Au reușit, în acest sens, administrația otomană (pentru care nu dispunem de informații din imposibilitatea de a ne documenta în arhivele turcești), austriacă și cea rusească, care au adunat informații interesante cu privire la situația social-economică, administrativă, demografică și profesională a Principatelor, informații care urmau să eficientizeze administrarea acestor teritorii și folosirea lor în interese economice, fiscale și militare a acestor imperii.

³ A se vedea, spre exemplu: Розейлон-Сошальский 1826, AIMSR, F. AMȘ, d. 18589, p. I-II, *passim*; Липранди 1827, AIMSR, F. AMȘ, d. 18595, *passim*; Дараган 1849, AIMSR, F. AMȘ, d. 18599, *passim*.

Numărul total al satelor din raiaua Hotinului, cu indicarea numărului de case, conform statisticii rusești din septembrie 1771*

Denumirea ocolului	Numărul de case/gospodării**											Total sate		Total case	
	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	101-110	Numărul total	Raportul, în %	Numărul total	Raportul, în %
Nistrului	6	8	6	18	6	1	1	2	1	1	-	50	33,6	1663	41,2
de Mijloc	6	15	6	10	2	4	1	-	-	1	-	45	30,2	1225	30,3
de Sus	23	12	8	4	-	1	4	1	-	-	1	54	36,2	1153	28,5
Numărul total	35	35	20	32	8	6	6	3	1	2	1	149	100,0	4041	100,0
Raportul, în %	23,5	23,5	13,4	21,5	5,4	4,0	4,0	2,0	0,7	1,3	0,7	100,0	-	-	-
Raportul, în %	87,0						12,3			0,7	100,0	-	-	-	

* Lungu 1932, 279-280.

** Autorul nu indică numărul de case/gospodării pentru satul Costiceni, inclus în același compartiment cu satul Vancicăuți, sau a omis din neatenție numărul de case, ori satul era nepopulat.

Conform statisticii rusești din 1771, în cele trei ocoale ale raialei Hotin erau înregistrate 149 de localități, în care erau atestate în total 4041 de case (gospodării), sau cca **20205 de locuitori**, pornind de la indicatorul mediu de 5 persoane pentru fiecare familie, recunoscut în istoriografie. În raiaua Hotinului satele nu erau repartizate proporțional pe ocoale, numărul lor variind între 45 (30,2%) în ocolul de Mijloc, 50 (33,6%) – în ocolul Nistrului și 54 (36,2%) – în ocolul de Sus. După numărul de gospodării preleva ocolul Nistrului cu 1663 (41,2%) de gospodării, urmat de ocolul de Mijloc cu 1225 (30,3%) de gospodării și de ocolul de Sus cu 1453 (28,5%) de gospodării.

Sistematizarea datelor privind satele din raiaua Hotin, cu indicarea numărului de case/gospodării, conform statisticii rusești din 1771, ne prezintă următorul tablou (Tabelul 1).

Datele din Tabelul 1 vin să confirme că satele în raiaua Hotinului nu erau mari după teritoriu și după numărul de populație, predominând cele cu un număr de la 1 la 50 de gospodării – 127 (87%) de sate, cu un număr de la 51 la 100 de gospodării – 18 (12,3%) și cu un număr de la 101 la 110 de gospodării – un sat (0,7%). Pentru satul Costiceni, inclus în același compartiment cu satul Vancicăuți, nu dispunem de informații (0,7%). Este semnificativ faptul că în ocolul de Sus erau cele mai multe sate (54).

Cetatea Hotin a fost totdeauna un punct strategic important în planurile expansioniste ale Rusiei în

Balcani în secolul al XVIII-lea. De cetatea Hotinului s-a ciocnit și Austria, după ce reușește să-și extindă hotarele în această direcție, anexând mai întâi Galiția (1772)⁴, iar ulterior, Bucovina (1774)⁵.

Statistica austriacă de la 1788 atestă deja în componența raialei Hotin un oraș, trei târguri, 153 de sate și 22 de slobozii, cu un număr de 7080 de gospodării, sau cca **35400 de locuitori**. Ținutul Hotin era împărțit în: *partea de sus* ce includea 66 de sate, inclusiv 7 sate pustii și 3 localități de

⁴ În urma primei împărțiri a Poloniei, în 1772, Austria anexează Galiția. Regiunile poloneze și ucrainene stăpânite de Austria devin „Regatul Galiției și Lodomeriei”, denumire care sublinia pretențiile Ungariei asupra acestor teritorii. După a treia împărțire a Poloniei, din 1795, Regatului i-a mai fost adăugată Galiția Apuseană (Galiția Nouă). Orașul Lemberg a devenit capitala noii entități. Conducerea regatului era dominată de aristocrația poloneză, în pofida faptului că majoritatea populației, în special în zona estică, era formată din ucraineni (ruteni). În afară de ucraineni și polonezi, regiunea era locuită și de evrei, care erau concentrați în special în regiunile estice.

⁵ În pofida faptului că Bucovina a fost ocupată de trupele austriece în toamna anului 1774, din punct de vedere juridic ea devine oficial provincie austriacă abia la 7 mai 1775, printr-o convenție încheiată între Imperiul Habsburgic și Sublima Poartă, sub a cărei suzeranitate se afla Moldova. Prin Convenția din 12 mai 1776 s-a efectuat delimitarea granițelor între aceste două imperii. În anii 1774-1786 Bucovina s-a aflat sub administrație militară austriacă, fiind condusă de doi guvernatori militari: Gabriel Fleiherr von Splény (1774-1778) și Karl Freiherr von Enzenberg (1778-1786). În anii 1786-1848, Bucovina a fost încorporată în Galiția, drept cel de-al 19-lea district sau cerc (germ. Kreis), perioadă considerată, după părerea mai multor cercetători, drept cea mai nefastă din istoria Bucovinei.

Tabelul 2

Tabelul total al satelor din raiaua Hotinului, cu indicarea numărului de familii, conform statisticii austriece din 1788*

Divizarea ținutului	Numărul de case/gospodării																Sate		Case		
	Pustii	Predium	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	101-110	111-120	121-130	130-180	Peste 300	Numărul total	Raportul, în %	Numărul total	Raportul, în %
Partea de sus	7	2	2	14	7	12	8	1	2	3	2	1	1	1	1	1	1	66	36,9	2791	38,9
Partea de jos	13	1	1	18	17	15	9	17	11	5	3	2	-	1	-	-	-	113	63,1	4379	61,1
Numărul total	20	3	3	32	24	27	17	18	13	8	5	6	1	2	1	1	1	179	100,0	7080	100,0
Raportul, în %	11,2	1,7	1,7	17,8	13,4	15,1	9,5	10,1	7,3	4,5	2,8	1,7	0,6	1,1	0,6	0,6	0,6	100,0	-	-	-
Raportul, în %	11,2	1,7	1,7	55,9			26,3			3,4			100,0	-	-	-	100,0	-	-	-	

* Popescu 1929, 399-401.

tip *predium*⁶, care înglobau 2791 (38,9%) de gospodării, și *partea de jos*, care includea 113 sate, inclusiv 13 localități pustii, o localitate de tip *predium*, cu un număr total de 4379 (61,1%) de gospodării. Localitățile pustii atestă destul de elocvent procesul de migrație a populație care avea loc în ținut.

Sistematizarea datelor despre localitățile din raiaua Hotin, cu indicarea numărului de gospodării/familii conform statisticii austriece din 1788, ne prezintă următorul tablou (Tabelul 2).

Analiza datelor sistematizate în Tabelul 2 demonstrează că, spre deosebire de statistica austriacă din 1788 a crescut numărul satelor pustii – 7 sate în partea de sus și 13 sate – în partea de jos, ce demonstrează despre fluctuația mare a locuitorilor în timpul schimbării regimurilor de dominație. În plus a apărut o categorie de localități, numite *predium*. Ca rezultat, numărul localităților pustii, de tip *predium* și cu până la 10 gospodării constituia cca 15% (26 de localități).

În plus, marea majoritate a localităților – 100 (55,9%) – erau localități ce întruneau de la 11 la 50 de gospodării, 47 (26,3%) – de la 60 la 100 de gospodării și 6 (3,1%) – de la 101 la peste 300 de gospodării. În partea de sus doar 4 localități depășeau cifra de 100 de gospodării: Toreșuți – 175, Perelicuț – 124, Cliscouți-Poiana – 120 și Ruș-

veneț – 108 gospodării; în partea de jos doar 2 localități depășeau sau atingeau cifra de 100 de gospodării: Mușenițul – 117 gospodării și Cotigeni – 100 gospodării. Prin urmare, satele din Moldova erau mici, întruneau un număr mic de locuitori și, respectiv, aveau un potențial economic și fiscal slab.

A stabili în baza statisticii austriece din 1788 care localități erau populate de români și care erau populate de alogeni sau care erau sate mixte este dificil sau aproape imposibil, din considerentul că statistica nu dispune de asemenea informații. Totuși, ținând cont de denumirea localităților și prezența lor în statistica rusească din 1771 și în cea din 1820, putem constata că majoritatea satelor erau aceleași, ceea ce demonstrează vechimea și autohtonitatea lor.

Este dificil de a stabili și numărul celor veniți în ținutul Hotin din guberniile ucrainene limitrofe și din țările vecine în timpul stăpânirilor străine, deoarece statistica din 1788 nu descrie asemenea procese. Totuși, procesele de emigrare erau evidente în urma slăbirii elementului românesc, prin retragerea unei anumite părți a populației, în special a celei boierești, în interiorul Țării Moldovei. Astfel, raporturile dintre țărani și stăpâni slăbesc, aceste sate devenind destul de atractive pentru populația limitrofă alogenă. Tudor Pamfile, care s-a preocupat de ținutul Hotin la 1817, scrie în această privință că „oricum legătura dintre dijmari și stăpâni va fi fost foarte slabă, multe stăpâniri se vor fi socotit cu totul strămutate, și lucrul acesta va fi înlesnit o însemnată trecere a fugarilor de peste Nistru, din Podolia și Pocuția,

⁶ Predium (praedium) – proprietate alcătuită dintr-un lot de pământ din mediul urban sau rural, cu toate cele existente pe el, în afară de construcții, care servea drept zălog și garanție în viața cotidiană și în cazul neachitării la timp a dărilor, statul putea pune sechestru, ca în cazul zălogului sau garanției.

Numărul satelor, al populației, răsura și banii de rație încasați de la populația ținutului Hotin, conform statisticii din 1808*

Denumirea ocoalelor	Numărul de sate	Raportul, în %	Numărul de familii	Raportul, în %	Numărul de persoane**	Raportul, în %
Nistrul de Sus	20	11,6	1887	12,5	9435	12,5
Nistrul de Jos	22	12,7	1663	11,0	8315	11,0
Ciuhur	25	14,5	1678	11,1	8390	11,1
Mijlocului	21	12,1	1502	9,9	7510	9,9
Prutul de Jos	21	12,1	1285	8,5	6425	8,5
Prutul de Sus	19	11,0	1694	11,2	8470	11,2
Ghilavățul	25	14,5	2222	14,7	11110	14,7
Rașcov	20	11,6	3180	21,0	15900	21,0
Numărul total	173	100,0	15111	100,0	75555	100,0

* ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 82-85.

** Așa cum reiese din indicatorul 5 persoane în fiecare familie, recunoscut în istoriografie.

unde împrejurările de viață erau necumpănit mai grele ca în Moldova, în care țaranul era liber și unde, de moșie, nu-l lega – când îl lega – decât zilele boierescului” (Pamfile 1920, 6). În continuare Pamfile scria: „Câți Ruteni de aceștia vor fi venit în vremea railăcului turcesc nu se poate ști, căci numărătoarea din 1817 nu-i înseamnă într-un izvod deosebit de cel al locuitorilor. Pare însă că numărul lor a fost însemnat” (Pamfile 1920, 6).

Destul de autentică pare a fi statistica rusească din **1808**, efectuată în anii de ocupație a Principatelor Române de către armatele ruse. Extrasul statisticii este anexat la adresa din 14 mai 1812, prin care marele vistiernic al Moldovei, Iordache Ruset-Roznovanu, îi răspunde senatorului rus V.I. Krasno-Milașevici, președinte al Divanurilor Principatelor Române, în legătură cu porunca acestuia de a-i pune la dispoziție informațiile necesare despre numărul de ținuturi și sate, veniturile statului, ajutorul acordat de populație armatei ruse de ocupație și sistemul de concesiuni existent în Moldova.

Datele sistematizate în Tabelul 3 atestă că în ținutul Hotin, la 1808 erau înregistrate 15111 de gospodării (capi de familii) sau, dacă raportăm acest număr la indicele recunoscut pentru această perioadă – 5 persoane pentru fiecare familie, obținem un număr de **75555 de persoane** (fără orașul Hotin), iar suma răsuri⁷ și a banilor pen-

tru rație⁸ achitată de populație în 3 luni a constituit 17929 lei, ceea ce constituia anual suma de 71716 lei.

Satele și gospodăriile nu erau repartizate proporțional pe ocoale. Astfel, ocoalele Ciuhur și Ghilavățul aveau câte 25 (14,5%) de sate, Nistrul de Jos – 22 (12,7%), Mijlocului și Prutul de Jos – câte 21 (12,1%), Nistrul de Sus și Rașcov – câte 20 (11,6%) și Prutul de Sus – 19 (11%) sate.

Același lucru îl putem constata și cu privire la numărul de gospodării/capi de familie. Cele mai multe gospodării erau în ocolul Rașcov – 3180 (21%), deși dispunea de doar 20 de sate, după care urma ocolul Ghilavățul – 2222 (14,7%) gospodării, Nistrul de Sus – 1887 (12,5%) gospodării, Prutul de Sus – 1694 (11,2%), Ciuhur – 1678 (11,1%), Nistrul de Jos – 1663 (11%), Mijlocului – 1502 (9,9%) și ocolul Prutul de Jos – 1285 (8,5%) gospodării. Prin urmare, ocoalele cu un număr mai mic al populației erau Prutul de Jos și Mijlocului, iar ocoalele cu cel mai mare număr al populației erau Rașcov și Ghilavățul.

Această stare de lucruri o putem constata și din scrisoarea și raportul privind starea satelor moldovenești la 1808 a marelui vistiernic al Moldovei, Iordache Ruset-Roznovanu, adresată la 1 august 1808, președintelui Divanurilor Moldovei și Țării Românești, S.S. Kușnikov: „Stare satilor nu este de opotrivă, dar statornicie lor să păzăști

⁷ Răsură – dare suplimentară care exista în Principatul Moldova la începutul secolului al XIX-lea, din al cărei venit se plătea leafă slujbașilor publici. În 1804 doar birul și răsura au constituit 2676 mii de lei, sau 54 de lei pentru fiecare Curte (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 401, f. 3, 5).

⁸ Bani pentru rație – bani încasați de la populația Principatelor Române în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 pentru întreținerea armatei ruse de ocupație, care, după sfârșitul războiului, au fost anulați (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 341, f. 1-1 verso).

Tabelul 4

Categoriile sociale privilegiate ale populației din ținutul Hotin, conform statisticii din 1808*

Categoriile sociale**	Ocoalele								Numărul total	Raportul, în %
	Nistrul de Sus	Nistrul de Jos	Ciuhur	Mijlocului	Prutul de Jos	Prutul de Sus	Ghilavățul	Rașcov		
Preoți	27	35	25	32	32	33	33	34	251	21,9
Diaconi	1	-	1	1	1	-	-	-	4	0,3
Dascăli	19	24	19	13	21	14	27	22	159	13,9
Paracliseri	16	20	16	19	18	15	23	23	150	13,1
Mazili	-	2	6	2	3	1	-	-	14	1,2
Negustori	1	4	5	8	8	-	3	2	31	2,7
Străini	5	1	18	7	11	1	17	29	89	7,8
Călărași	-	-	-	186	-	-	94	170	450	39,2
Numărul total	69	86	90	268	94	64	197	280	1148	100,0
Raportul, în %	6,0	7,5	7,8	23,3	8,2	5,5	17,2	24,4	100,0	-

* ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 82-85.

** Fără cei din cetățile Hotin, Bender, Akkerman și Chilia.

Tabelul 5

Numărul locuitorilor din cetățile Basarabiei, conform datelor din 1808*

Cetățile	Componența etnică					Numărul total	Raportul, în %
	Moldoveni	Evrei	Armeni	Ruși	Sârbi		
Hotin	297	340	11	-	-	648	36,2
Chilia	393	27	-	58	-	478	26,7
Cetatea Albă	168	18	132	-	16	334	18,6
Tighina	169	101	9	52	-	331	18,5
Numărul total	1027	486	152	110	16	1791	100,0
Raportul, în %	57,3	27,2	8,5	6,1	0,9	100,0	-

* Ciobanu 1923, 74.

oamini numai din Câșla lui Ibriam au lipsit, căci erau numai vro șasă și unii au murit alții s-au împărșitiet prin alte sate” (Bulat 1929, 32).

Datele statisticii din 1808 permit evidența stărilor sociale privilegiate din ținutul Hotin, repartizate pe ocoale (Tabelul 4).

Datele din Tabelul 4 atestă că la acel moment, în ținutul Hotin erau înregistrate 1148 de gospodării ce beneficiau de un statut preferențial, inclusiv 251 (21,9%) preoți, 4 (0,3%) diaconi, 135 (11,85) dascăli, 150 (13,1%) paracliseri, 14 (1,2%) mazi, 31 (2,7%) negustori, 89 (7,8%) străini și 450 (39,2%) călărași. Sumând aceste categorii sociale după meseria practică, constatăm că 564 (49,8%) de gospodării aparțineau clericilor și 450 (39,2%) – călărașilor, restul categoriilor constituiau un număr destul de mic.

Aceste categorii sociale nu erau repartizate proporțional în fiecare ocol. Cele mai populate erau

ocolul Rașcov – 280 (24,4%) de gospodării, Mijlocului – 268 (23,3%) de gospodării, Ghilavățul – 197 (17,2%) de gospodării, celorlalte ocoale având între 69 (6%) și 94 (8,2%) de gospodării.

Datele statistice prezentate de marele vistiernic Iordache Ruset-Roznovanu senatorului V.I. Krasno-Milașevici mai pot fi completate cu cele culese de comandamentul rus în 1808 privitor la numărul și componența etnică a populației din cetățile Hotin, Tighina, Cetatea Albă și Chilia. Ștefan Ciobanu, care s-a ocupat de populația orașenească a Basarabiei, scrie: „Populația orașelor și târgurilor era moldovenească; un număr mic de evrei, armeni și greci nu schimbau fizionomia păturii orașenești din Basarabia. Ceea ce este interesant este faptul că chiar cetățile ce se găseau în mâinile turcilor aveau în majoritate o populație moldovenească” (Ciobanu 1923, 74). Datele privind componența etnică a celor patru cetăți de la hotarele de răsărit și de sud ale Moldovei, conform datelor statistice din 1808, sunt sistematizate în Tabelul 5.

Datele din Tabelul 5 atestă că în 1808, în cele patru cetăți de la hotarele de răsărit și de sud ale Moldovei erau înregistrate 1792 de gospodării de orașeni. Cele mai multe gospodării erau înregistrate în cetatea Hotin – 648 (36,2%), urmată de Chilia – 478 (26,7%), Cetatea Albă – 334 (18,6%) și Tighina – 332 (18,5%).

Din punct de vedere etnic, populația din cetățile Moldovei era repartizată în felul următor: 1027 (57,3%) de gospodării aparțineau moldovenilor, 485 (27,2%) – evreilor, 152 (8,5%) – armenilor, 110 (6,1%) – rușilor și 16 (0,9%) – sârbilor. Cei mai mulți moldoveni erau concentrați în cetatea Chilia – 393 (38,3%), urmată de cetatea Hotin – 297 (28,9%) și de Tighina și Cetatea Albă – cu un număr egal de gospodării – 169 (16,5%) și 168 (16,4%). Majoritatea evreilor erau concentrați în cetatea Hotin, unde numărul lor constituia 340 (69,8%) de gospodării și depășea cu mult numărul evreilor din celelalte cetăți. Ștefan Ciobanu scrie că „celelalte târguri și orașe din Basarabia aveau o populație românească și mai omogenă” (Ciobanu 1923, 74).

Consolidarea elementului românesc în orașele și satele ținutului Hotin se datora și faptului că, în această perioadă, mulți boieri au putut să-și recapete proprietățile funciare pierdute după instituirea raialei Hotin în 1711, fapt atestat de mai multe documente de arhivă⁹.

Prin urmare, datele acestor trei statistici atestă o creștere a numărului populației de la cca 20205 de locuitori în 1771 la 35400 de locuitori în 1788, ceea ce constituie o rată medie anuală de creștere a populației de 1,75 ori, și la cca 75555 de locuitori în 1808, ceea ce constituie o rată medie anuală de creștere de 2,13 ori, față de 1788. În alți termeni, un spor de 3,74 ori de la 1771 la 1808. Suntem predispuși să credem că anume în această perioadă a crescut cel mai mult numărul populației alogene din ținutul Hotin, creștere ce a avut loc pe contul imigranților ucraineni/ruteni veniți din Galiția Austriacă, din guberniile limitrofe ucrainene anexate de Rusia – Volânia și Podolia, dar și din alte gubernii ucrainene și ruse.

⁹ Despre aceasta a se vedea mai detaliat: AIMS, F. 12209, inv. 5/165, d. 32, cert. 61 (Об именах, приобретенных от турок), f. 1-2, 4-7 verso, 9-10, 11, 12-14 verso; F. 14209, inv. 5/165, d. 97, cert. 58 (О возвращении молдавским боярам принадлежащим в Хотинской раи деревень с 11 апреля 1808 г.), f. 2-9 verso, 10, 11, 12, 13, 14-14 verso, 15-15 verso, 16-16 verso.

Pentru a verifica veridicitatea statisticii din 1808, dar și pentru a o compara cu cele care au fost înregistrate ulterior, ne vom folosi de statistica prezentată de Dicasteria Ecleziastică a Moldovei în iulie 1810. Aceste date au fost perfectate de Dicasteria Ecleziastică a Moldovei în baza formularelor primite din partea Sfintei Arhierii și de la Consistoriul Duhovnicesc din Iași, adunate prin protopopiile din ținuturi și de la slujitorii bisericești și includeau numărul de târguri și sate, numărul bisericilor de mir și al preoților, al slujitorilor bisericești și al copiilor lor de sex masculin, numărul caselor de locuit, al locuitorilor de sex masculin și de sex feminin la 1810. Aceste date sunt sistematizate în Tabelul 6.

Datele din Tabelul 6 atestă că, în 1810, pe teritoriul dintre Prut și Nistru al Principatului Moldovei erau înregistrate 653 de sate și târguri (sau 29,4% din numărul total al târgurilor și satelor din întreaga Moldovă), inclusiv: 197 (30,2%) – în ținutul Orhei, 155 (23,7%) – în ținutul Hotin, 136 (20,8%) – în ținutul Sorooca, 55 (8,4%) – în ținutul Lăpușna, 20 (3,1%) – în ținutul Hotărniceni, 18 (2,8%) – în ținutul Greceni, 17 (2,6%) – în ținutul Codru și 55 (8,4%) – în regiunea Basarabia (cu sens de Bugeac). Ținutului Hotin îi revenea locul doi după numărul de târguri și sate din cadrul ținuturilor dintre Prut și Nistru sau locul patru din cadrul întregii Moldove, după ținuturile Orhei – cu 197 de localități, Putna – cu 167, Iași – cu 165 și ținutul Neamț – cu 164 de localități. În ținutul Hotin, în cele 155 de sate și târguri erau înregistrate 156 de biserici.

Raportarea numărului de biserici la numărul târgurilor și satelor atestă că în ținuturile Greceni, Codru și Bugeac numărul bisericilor era mai mic decât numărul târgurilor și satelor (nu în fiecare localitate era biserică), ceea ce demonstrează că multe din aceste localități erau așezări mici, unele din ele în proces de constituire.

În ținuturile dintre Prut și Nistru erau atestați 2035 de slujitori bisericești, inclusiv: 18 (0,9%) protopopi, 1181 (58%) de preoți, 175 (8,6%) de diaconi, 661 (32,5%) de dascăli și ponomari și 1826 de copii ai lor de sex masculin. Ținutul Hotin dispunea de 522 (sau 25,7% din numărul total din Moldova) de slujitori bisericești, inclusiv: 3 (0,6%) protopopi, 243 (46,6%) de preoți, 1 (0,2%) diacon, 139 (26,6%) de dascăli și ponomari și 136 de copii ai lor de sex masculin.

Tabelul 6

Numărul târgurilor, satelor, bisericilor, caselor de locuit, al clericilor și celorlalți locuitori din Eparhia Mitropoliei Iași și Eparhia Huși, conform datelor Dicasteriei Ecleziastice a Moldovei din iulie 1810*

Denumirea eparhiilor** și a ținuturilor	Numărul												
	Târgurilor și satelor	Bisericilor de mir	Clericilor					Caselor	Locuitorilor				
			Protopopilor	Preoților	Diaconilor	Dascălilor și ponomarilor	Copiii lor de sex masculin		Numărul total	Sex masculin	Sex feminin	Numărul total	Raportul, în %
Eparhia Iași													
Orhei	197	197	2	364	100	256	646	1368	11893	29716	27148	56864	23,6
Hotin	155	156	3	243	1	139	136	522	12020	34204	32201	66405	27,6
Reg. Basarabia***	55	45	6	69	3	7	92	177	3214	12859	9899	22758	9,5
În total	407	398	11	676	104	402	874	2067	27127	76779	69248	146027	60,7
Raportul, în %	62,3	62,1	0,5	32,7	5,0	19,5	42,3	100,0	59,1	52,6	47,4	100,0	-
Eparhia Huși													
Soroca	136	137	3	281	30	144	453	911	7792	19209	17853	37062	15,4
Lăpușna	55	59	1	130	35	81	363	610	6269	17069	15398	32467	13,5
Greceni	18	11	1	19	1	8	14	43	767	3428	2759	6187	2,6
Codru	17	15	1	23	1	7	37	69	981	2415	2577	4992	2,1
Hotârnîceni	20	21	1	52	4	19	85	161	2933	7352	6364	13716	5,7
În total	246	243	7	505	71	259	952	1794	18742	49473	44951	94424	39,3
Raportul, în %	37,7	37,9	0,4	28,1	4,0	14,4	53,1	100,0	40,9	52,4	47,6	100,0	-
Numărul total	653	641	18	1181	175	661	1826	3861	45869	126252	114199	240451	100,0
Raportul, în %	100,0	100,0	0,5	30,6	4,5	17,1	47,3	100,0	100,0	52,5	47,5	100,0	-
Raportul ținut. Hotin, în %	23,4	24,3	16,7	20,6	0,6	21,0	7,5	13,5	26,2	27,1	28,2	27,6	-
Total în Prin. Moldovei	2222	2312	45	4229	733	2510	7680	15197	164052	414091	382678	796769	-
Raportul*** Basarabiei, în %	29,4	27,7	40,0	27,9	23,9	26,3	23,8	25,4	28,0	30,5	29,8	30,2	-

* Tomescu 1928, 53-54.

** În Eparhia Mitropoliei Iași mai intrau ținuturile: Iași, Cârlișgătura, Botoșani, Herța, Hârlău, Dorohoi, Neamț și Suceava; în Eparhia Huși, ținutul Fălciu, iar în Eparhia Roman, ținuturile: Roman, Bacău, Tecuci, Putna, Covurlui, Tutova și Vaslui.

*** Regiunea Basarabia – cu sensul de Bugeac, iar raportul Basarabiei, în % – cu sensul de teritoriul dintre Prut și Nistru, teritoriul viitoarei Basarabii ocupate de ruși.

Din cele 45869 de case de locuit înregistrate în ținuturile Moldovei dintre Prut și Nistru, 12020 (26,2%) erau înregistrate în ținutul Hotin, 11896 (25,9%) – în ținutul Orhei, 7792 (17%) – în ținutul Soroca, 6269 (13,7%) – în ținutul Lăpușna, 2933 (6,4%) – în ținutul Hotârnîceni, 981 (2,1%) – în ținutul Codru, 767 (1,7%) – în ținutul Greceni și 3214 (7%) – în Bugeac.

Numărului de case de locuit îi corespundea, în fond, și numărul locuitorilor. În ținuturile Moldovei dintre Prut și Nistru erau înregistrați 240451 de locuitori, inclusiv: 126252 (52,8%) – de sex masculin și 114199 (47,5%) – de sex feminin. Locuitorii erau repartizați pe ținuturi în felul

următor: cei mai mulți erau în ținutul Hotin – **66405 (27,6%)**, 56864 (23,6%) – în ținutul Orhei, 37062 (15,4%) – în ținutul Soroca, 32467 (13,5%) – în ținutul Lăpușna, 13716 (5,7%) – în ținutul Hotârnîceni, 6187 (2,6%) – în ținutul Greceni, 4992 (2,1%) – în ținutul Codru și 22758 (9,5%) – în Bugeac. Respectiv, ținutul Hotin, conform numărului populației, se plasa pe locul întâi în acest spațiu și în întreaga Moldovă, fiind cel mai dens populat ținut.

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, numărul populației a continuat să crească – atât pe cale naturală, cât și pe seama imigranților din statele și guberniile ucrainene limitrofe. Con-

form datelor statisticii din **1814**, în ținutul Hotin erau înregistrate 168 (după alte date – 180) de localități, 16055 de case de locuit și 18361 de familii sau cca **91805 persoane**, ținutul având cel mai mare număr de locuitori în mediul rural – 16451 de familii (sau cca 80275 de persoane), ceea ce constituia 27,1% din numărul total de familii din mediul rural din Basarabia (Boga 1922, 22; Ciobanu 1993, 67). Totuși, trebuie să constatăm că statistica ce vizează numărul populației din diferite ținuturi ale Basarabiei, în primii ani după anexare, nu totdeauna dă un răspuns clar și exhaustiv la această întrebare. Datele statistice publicate de diferiți cercetători sau cele depistate în diferite fonduri din ANRM (Chișinău), ASRC (Cernăuți), ASRO (Odesa), AISR (Sankt Petersburg) și AIMS (Moscova), pentru primii ani de după anexare, nu conțin date detaliate privind numărul populației pentru toate localitățile Basarabiei, privind stratificarea socială a populației Basarabiei, categoriile sociale privilegiate (boiernașii, mazilii și ruțașii) și alte categorii sociale nefiind evidențiate separat în aceste statistici.

Mult mai veridice și credibile sunt datele recensământului populației din **1817**, care s-a desfășurat concomitent cu depunerea jurământului de credință monarhului rus Alexandru I. Extrasul recensământului conținea 9 compartimente de bază: **1.** denumirea ocoalelor și a localităților; **2.** situația economică a satelor; **3.** statistica privind tagma bisericească; **4.** mazilii; **5.** ruțașii; **6.** statistică privind stările sociale inferioare: țărani birnici, burlaci și argați, iertați sau scutelnici; **7.** numărul total al gospodăriilor bărbătești; **8.** numărul total al gospodăriilor femeiești (văduvelor); **9.** informații suplimentare (dar care nu totdeauna au fost completate) – cui aparținea moșia satului, suprafața ei în fălci, acareturile aducătoare de venit etc. Recensământul atestă în ținutul Hotin 221 de localități, inclusiv: 6 orașe și târguri, 1551 de sate țărănești, 16 sate răzeșești, 6 câșle, 41 de seliști vechi și o slobozie, ceea ce constituia 18,7% din numărul total de localități din Basarabia. Analiza acestor date ne permite să concluzionăm că la 1817, după numărul localităților, ținutul Hotin se situa pe locul trei după ținuturile Orhei și Soroca, iar după numărul gospodăriilor – pe locul doi după ținutul Orhei.

În ce privește numărul de gospodării și structura socială a populației, recensământul din 1817 atestă în ținutul Hotin 21701 gospodării (**cca 108505**

persoane), inclusiv: 653 (3%) – ce aparțineau slujitorilor bisericești, 82 (0,4%) – mazililor, 10 (0,1%) – ruțașilor, 48 (0,3%) – negustorilor (inclusiv 11 (0,1%) – negustorilor creștini și 37 (0,2%) – negustorilor evrei), 20296 (93,5%) – țărănilor birnici și 612 (2,8%) gospodării – iertaților (Tabelul 7). Cât privește proprietățile funciare, în ținutul Hotin erau înregistrate 243765 fălci de pământ, inclusiv: 65402 fălci de pământ arabil, 1528 de livezi, 388 de mori, 136 de iazuri și 38 de seliști și slobozii (Халиппа 1907, 54). Însă, datele recensământului nu pot fi considerate exhaustive, ele pot contura doar anumite tendințe în contextul problemei abordate.

Datele Tabelului 7 atestă că în ținutul Hotin erau înregistrate 174 de localități populate, inclusiv: câte 25 (14,4%) – în ocoalele Ciugur și Ghilavățul, 22 (12,6%) – în ocolul Nistrul de Jos, câte 21 (12,4%) – în ocoalele Mijlociu și Rașcov, câte 20 (11,5%) – în ocoalele Nistrul de Sus și Prutul de Jos și 18 (10,3%) localități – în ocolul Prutul de Sus. În ținutul Hotin mai era amplasat centru ținutal vechiul oraș Hotin (pentru care lipsesc date) și târgurile Briceni și Lipcani.

Din numărul total de 21701 de gospodării, 3609 (16,6%) reveneau ocolului Rașcov, 2927 (13,4%) – ocolului Ghilavățul, 2914 (13,4%) – ocolului Nistrul de Jos, 2700 (12,4%) – ocolului Prutul de Sus, 2554 (11,8%) – ocolului Nistrul de Sus, 2553 (11,8%) – ocolului Mijlociu, 2119 (9,8%) – ocolului Prutul de Jos, 2002 (9,2%) – ocolului Ciuhur, 182 (0,8%) – târgului Briceni și 121 (0,6%) – târgului Lipcani.

Datele analizate supra ne permit să concluzionăm că la 1817 după numărul gospodăriilor cel mai dens era populat ocolul Rașcov, deși avea doar 21 de localități, urmat de ocoalele Ghilavățul, dar care avea 25 de localități și Nistrul de Jos, cu un număr de 22 de localități. Cele mai puține gospodării avea ocoalele Ciugur, deși avea 25 de localități și Prutul de Jos cu 20 de gospodării.

Destul de semnificativă este repartizarea categoriilor sociale în diferite ocoale ale ținutului Hotin.

Din numărul total de 653 de gospodării ale slujitorilor bisericești 90 (13,8%) erau localizate în ocolul Nistrul de Jos, 88 (13,5%) – în ocolul Ghilavățul, 78 (13,3%) – în ocolul Rașcov, 91 (12,4%) – în ocolul Prutul de Sus, 77 (11,8%) – în ocolul Mijlociu, 76 (11,6%) – în ocolul Prutul de Jos, 73 (11,2%) – în ocolul Nistrul de Jos și 73

Tabelul 7

Structura socială și dinamica populației din ținutul Hotin, conform recensământului populației Basarabiei din anul 1817*

Denumirea ocoalelor**	Numărul de localități							Slujitori bisericesci				Mazili		Rupțași	Negustori				Țărani birnici			Iertaji	În total gospodării					
	Preți	Văduvile lor	Diaconi	Parcliseri	Văduvile lor	Ponomari	Văduvile lor	Gospodari	Văduvile lor	Creștini	Evrei		Gospodari		Burlaci	Gospodari****	Văduvile lor	Burlaci	Gospodari	Burlaci	Gospodari		Burlaci	Gospodari	Burlaci	Gospodari	Burlaci	Gospodari
Nistrul de Sus	23	7	1	24	-	18	-	10	-	-	-	-	-	-	1933	168	303	67	2379	175	2554	11,8						
Nistrul de Jos	34	7	-	28	-	21	-	2	-	-	-	-	-	2266	191	270	93	2716	198	2914	13,4							
Ciugur	26	4	-	22	1	19	1	9	2	-	-	-	-	1447	163	249	57	1831	171	2002	9,2							
Mijlociu	31	3	1	22	-	20	-	25	3	-	-	-	-	1815	240	315	75	2307	246	2553	11,8							
Prutul de Jos	29	5	-	23	1	18	-	12	-	-	-	-	-	1478	139	379	33	1974	145	2119	9,8							
Prutul de Sus	29	10	-	25	-	17	-	1	-	-	-	-	-	1934	222	400	61	2468	232	2700	12,4							
Ghilavățul	32	7	-	25	1	22	1	12	1	-	-	-	-	2023	262	469	73	2656	271	2927	13,4							
Rașcov	32	3	-	30	4	18	-	1	-	-	-	-	-	2589	344	467	140	3277	332	3609	16,6							
Târgul Briceni	2	-	-	1	-	1	-	4	-	1	24	11	7	86	20	14	10	161	21	182	0,8							
Târgul Lipcani	2	-	-	1	-	1	-	-	-	2	2	-	2	84	14	12	3	107	14	121	0,6							
Numărul total	240	46	2	201	7	155	2	76	6	10	1	1	9	15655	1763	2878	612	19876	1825	21701	100,0							
Raportul, în %	-	-	-	3,0	-	-	-	0,4	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	93,5	-	-	-	2,8	8,4	100,0	-							

* Халища 1907, 54.

** Târgul Briceni – localizat în ocolul Ciugur, târgul Lipcani – în ocolul Prutul de Jos.

*** În numărul total de gospodării de țărani birnici urmează de a include și 978 de gospodării ce aparțineau evreilor.

Harta ținutului sau raiei Hotin, copiată în anul 1816
(ANRM, F. 38, inv. 1, d. 116, 5 f.)

(11,2%) – în ocolul Ciugur. Târgurile Briceni și Lipcani aveau câte 4 (0,6%) gospodării de slujitori bisericești.

Gospodăriile de mazili erau repartizate în următoarele ocoale: din numărul total de 82 de gospodării, 28 (34,1%) erau localizate în ocolul Mijlociu, 13 (15,9%) – în ocolul Ghilavățul, 12 (14,6%) – în ocolul Prutul de Jos, 11 (13,4%) – în ocolul Ciugur, 10 (12,2%) – în ocolul Nistrul de Sus, 4 (4,9%) – în târgul Briceni, 2 (2,4%) – în ocolul Nistrul de Jos și câte o gospodărie (1,2%) în ocoalele Prutul de Sus și Rașcov. Numărul mazililor în ținutul Hotin era redus comparativ cu numărul gospodăriilor față de alte ținuturi din Basarabia.

Numărul gospodăriilor de ruptași în ținut era și mai mic. Din numărul total de 10 gospodării 3 (30%) erau localizate în ocolul Mijlociu, câte 2 (20%) – în ocoalele Nistrul de Sus, Ciugur și Prutul de Jos și o gospodărie (10%) – în ocolul Prutul de Sus. În celelalte ocoale și târguri gospodării de ruptași lipseau.

Recensământul din 1817 nu înregistrează în ținutul Hotin gospodării ce aparțineau ruptei de vistieria.

Statistica recensământului din 1817, nu înregistrează gospodării de negustori în ținutul Hotin. Acestea erau atestate doar în cele două târguri: 9 (81,8%) negustori de credință creștin-ortodoxă în Briceni și 2 (18,2%) – în Lipcani; 35 (94,5%) negustori evrei – în Briceni și 2 (5,4%) – în Lipcani. Dar aceste date nu sunt veridice din considerentul că statistica de la 1820, pentru ținutul Hotin¹⁰, atestă câte una sau câteva familii de evrei aproape în fiecare sat, care se ocupau, în fond, cu negoțul și meșteșugul.

Destul de credibile pentru ținutul Hotin par a fi și cele câteva statistici din anii '20 ai secolului al XIX-lea, când țarismul a depus eforturi substanțiale în vederea studierii resurselor economice și a situației sociale și demografice din Basarabia.

¹⁰ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. I-III, f. 1 verso-522.

Harta Basarabiei la 1818 (a ținutului Hotin, fragment)
(ANRM, F. 11, inv. 1, d. 1)

În acest scop, pe parcursul mai multor ani au fost create comitete și comisii speciale, în provincie fiind trimiși împuterniciți speciali care urmau să studieze la fața locului situația din provincia nou-anexată și să raporteze instituțiilor imperiale. Materialul statistic adunat în scopuri fiscale urma să ajute instituțiile imperiale, în special celor militare, să evalueze nivelul de asigurare a armatei ruse cantonate în regiune cu produse alimentare, cu furaje, să rezolve problemele legate de încartiruirea militarilor ruși, în condițiile unui eventual război cu Imperiul Otoman etc.

Un interes deosebit pentru ținutul Hotin prezintă statistica din 1820¹¹ (datele doar pentru 145 de localități), care nu a fost pusă în circuitul științific și deci rămasă necunoscută pentru mulți cercetători. Despre modalitatea perfectării statisticii nu dispunem de informații concrete. Știm doar cu certitudine că datele au fost prezentate de isprăvnicia ținutului Hotin Guvernului Regional al Basarabiei. Statistica oferă informații prețioase și destul de veridice (pe cât era posibil pentru acea

perioadă), care permit cunoașterea detaliată a situației ținutului Hotin la 1820: numărul familiilor de contribuabili la data efectuării statisticii (dar nu pentru toate localitățile) și informații detaliate despre numărul total de persoane de sex masculin și de sex feminin din fiecare localitate, iar al celor de sex masculin cu indicarea categoriei de vârstă: până la 7 ani; de la 7 până la 12 ani; de la 12 până la 18 ani; de la 18 până la 36 de ani; de la 36 până la 46 de ani; de la 46 de ani până la bătrânețe. Statistica conține și un compartiment special ce include persoanele de sex feminin: văduve, fete și neveste. Alte compartimente ale statisticii prevedeau: anul în care satul a fost populat sau anul în care locuitorii și-au schimbat locul de trai, conform informațiilor prezentate de localnici; componența etnică și socială a populației, numărul acestora; informații despre biserica din localitate; numărul caselor din lemn ce aparțin statului și al celor din lut și nuiete, în același rând numărul de bordeie în care trăiesc unii locuitori; numărul de mori și cărciumi; starea economică a locuitorilor; modalitatea de administrare a satului (de către proprietar sau este dat în concesiune) etc. Partea slabă a statisticii din 1820 rezidă în faptul

¹¹ Caracteristica și conținutul statisticii din 1820, a se vedea: Tomuleț 2018, 229-444, 681-825.

Numărul de sate și familii în ținutul Hotin conform statisticii populației din 1821*

Denumirea ocolului	Numărul total de sate și familii										
	Numărul de sate	Raportul, în %	Capi de familii	Raportul, în %	Burlaci	Văduve	Vădăoi	Mazili și ruptași	Bejenari	Numărul total**	Raportul, în %
Prutul de Sus	18	17,3	1886	24,4	37	52	3	-	-	1941	24,4
Movilău	18	18,3	991	12,8	-	5	1	-	-	997	12,5
Mijlocului	22	20,2	1801	23,3	54	30	16	33	24	1904	24,0
Ciuhurului	25	24,0	1620	21,0	44	20	1	-	28	1669	21,0
Prutul de Jos	21	20,2	1431	18,5	-	7	-	-	-	1438	18,1
Numărul total	104	100,0	7729	100,0	135	114	21	33	52	7949	100,0
Raportul, în %	-	-	97,2	-	-	1,4	0,3	0,4	0,7	100,0	-

* ASRC, F. 1168, inv. 1, d. 21, f. 1-63

** În numărul total n-au fost incluși burlacii.

că lipsesc informații pentru 3 ocoale (Nistrul de Jos, cu 22 de localități, Ciuhur, cu 25 de localități, și ocolul Rașcov, cu 21 de localități), 4 localități din ținutul Soroca (*târgul* Otaci, satele Arionești, Trăistenii, Horodiciu) și 3 cătune din ținutul Iași (Chetroșica, Golăești și Șofrâncani), populate în majoritate de ucraineni/ruteni.

Conform statisticii din 1820, în cele 145 de sate din ținutul Hotin au fost înregistrate 7141 de familii sau un număr total de cca **56129 de persoane** (statistica nu dispune de informații pentru 75 de localități¹²), inclusiv 29346 (52,3%) de persoane de sex masculin și 26783 (47,7%) de persoane de sex feminin. Din punctul de vedere al *compoziției sociale*, în 1820 în ținutul Hotin erau înregistrați: 243 (0,4%) nobili, 34 (0,1%) șleahțici, 2 funcționari, 2055 (3,7%) slujitori bisericești, 23 (0,04%) călugări, 73 (0,1%) militari, 631 (1,1%) mazili, 43 (0,1%) ruptași, 16 (0,03%) răzeși, 7 (0,01) călărași, 283 (0,5%) scutelnici, 99 (0,2%) slujitori și 51122 de țărani birnici, inclusiv: 25837 (46%) țărani moldoveni, 23742 (42,3%) țărani ucraineni/ruteni, 9 (0,02%) țărani ruși, 1249 (2,2%) țărani supuși austrieci, 245 (0,4%) țărani supuși otomani, 15 (0,03%) țărani unguri, 15 (0,03%) țărani sârbi, 10 (0,02%) țărani prusaci, iar din *comuni-*

tățile etnice care nu erau înregistrate social: 1101 (2%) evrei, 48 (0,1%) armeni, 32 (0,1%) greci și 317 (0,6%) țigani¹³. A stabili numărul locuitorilor din cele trei ocoale ce nu au fost expuse în statistici, este destul de dificil din lipsa de surse.

Statistica din 1821 cu referire la ținutul Hotin, depozitată în fondurile ASRC din Ucraina și rămasă necunoscută până în prezent, a fost alcătuită la dispoziția Expediției financiare a Departamentului II al Guvernului Regional al Basarabiei. Aceasta conține informații valoroase pentru 5 ocoale ale ținutului Hotin (similar celor din 1820): Prutul de Sus, Prutul de Jos, Movilău, de Mijloc și Ciuhur: satele din aceste ocoale, numele persoanelor de sex masculin capi de familii, numărul de burlaci, văduve, văduvi, mazili, ruptași și bejenari (deși nu pentru toate ocoalele). În plus, statistica conține informații despre proprietarul sau arendașul moșiei satului, numărul de soldați încartiruiți în sate și cine este comandantul lor. Importanța acestei statistici constă în faptul că ne permite să analizăm problemele ce țin de onomastica românească din ținutul Hotin și de influența proceselor migraționiste asupra populației românești din ținut.

Sistematizarea acestor date ne prezintă un tablou și mai general privind situația demografică din ținutul Hotin în această perioadă pentru aceste cinci ocoale (Tabelul 8).

Datele Tabelului 8 atestă că în cele cinci ocoale ale ținutului Hotin, ce cuprindeau 104 sate, incluse în statistica din 1821, erau înregistra-

¹² În statistica din 1820 lipsesc informațiile pentru 3 ocoale (Nistrul de Jos, cu 22 de localități, Ciuhur, cu 25 de localități, și ocolul Rașcov, cu 21 de localități), 4 localități din ținutul Soroca (*târgul* Otaci, satele Arionești, Trăistenii, Horodiciu) și 3 cătune din ținutul Iași (Chetroșica, Golăești și Șofrâncani), a se vedea, spre exemplu, lista cu indicarea în câte părți (occoale) se împarte ținutul Hotin, datată cu luna octombrie 1820, în: ANRM, F. 2, inv. 1, d. 716, p. III, f. 317-337.

¹³ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. I-III, f. 1 verso-522.

Numărul locuitorilor (familii) din Basarabia, de diferite categorii sociale, conform datelor recensământului fiscal al populației din 1824*

Ținuturile, orașele	Categoriile sociale ale populației						
	Birnici	Mazili	Ruptași	Burlaci	Neînscrisi în categoriile sociale	Numărul total**	Raportul, în %
Orhei	24155	1490	905	-	288	26838	27,0
Iași	22100	637	642	-	256	23635	23,7
Hotin	24037	110	133	-	166	24446	24,5
Bender	8406	123	55	607	799	9383	9,4
Ismail	4165	7	19	1204	625	4816	4,8
Akkerman	5800	3	7	3312	628	6438	6,5
Orașul Chișinău	2844	28	248	268	904	4024	4,0
Numărul total	91507	2398	2009	5391	3666	99580	100,0
Raportul, în %	91,9	2,4	2,0	-	3,7	100,0	-
Datele recensământului precedent	79729	2081	670	-	-	82480	-
Raportul, în %	96,7	2,5	0,8	-	-	100,0	-
Sporul natural	11778	317	1339	5391***	3666***	22491	-

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 202.

** În numărul total nu au fost incluși burlacii.

*** Neînregistrați în recensămintele fiscale precedente.

te 7949 de gospodării (capi de familii), sau cca **39745 de persoane** și 135 de burlaci, inclusiv: 7729 (97,2%) de gospodării aparțineau țăranilor birnici, 114 (1,4%) – văduvelor, 21 (0,3%) – văduvilor, 33 (0,4%) – mazililor și ruptașilor și 52 (0,7%) – bejenarilor. Acest număr nu era repartizat proporțional pe ocoale. Spre exemplu, cel mai mare număr de gospodării (capi de familii) era înregistrat în ocolul Prutul de Sus – 1941 (24,4%) de familii, de Mijloc – 1904 (24%), Ciuhurului – 1669 (21%), Prutul de Jos – 1438 (18,1%) și Movilău 997 (12,5%). Acest număr ar fi și mai mare dacă la aceste date am adăuga burlacii care aveau gospodării.

Analiza datelor despre văduve și văduvi atestă faptul că mortalitatea la femei/soții și la bărbați/soți era în defavoarea ultimilor: 114 văduve și doar 21 de vădăoi.

Cât privește mazilii și ruptașii, aceștia erau înregistrați doar în ocolul de Mijloc (21 – în satul Tăbanul, 5 mazili care se numesc șleahțici în Vărticăuții, 4 numiți rupta și mazili – în Caracușeni și 3 care se numesc șleahțici – în Noua Sulița), starea lor socială urmând a fi demonstrată prin acte doveditoare în timpul recensămintelor fiscale din 1824, 1835, 1850 și 1858.

Familii de bejenari erau înregistrate doar în două ocoale – ocolul de Mijloc și ocolul Ciuhurului, numărul lor constituind doar 52 de familii.

Un interes deosebit prezintă datele recensământului fiscal al populației din **1824**, depozitate în fondul Administrația Financiară a Basarabiei, iar datele comisiilor ținutale – în fondul Adunarea Deputaților Nobilimii din regiunea Basarabia al ANRM. Multe din aceste date nu au fost puse în circuitul științific, deși interesul pentru cunoașterea rezultatelor recensământului fiscal din Basarabia efectuat de administrația regională este unul sporit.

Datele privind numărul populației care urma a fi supusă dărilor fiscale, conform recensământului fiscal din Basarabia din 1824, sunt sistematizate în Tabelul 9.

Datele Tabelului 9 atestă că în Basarabia, conform recensământului fiscal, au fost înregistrate 99580 de familii (sau 497900 de persoane – *reieșind din indicatorul 5 persoane în fiecare familie*), care includeau: 91507 (91,9%) familii de birnici (457535 de persoane), 2398 (2,4%) de familii de mazili (11990 de persoane), 2009 (2%) familii de ruptași (10045 de persoane), 5391 de burlaci și 3666 (3,7%) de familii neînscrise în categoriile

sociale nominalizate (18330 persoane). Comparativ cu recensământul precedent, în 1824 numărul total de familii a crescut de 1,2 ori (constituind un spor total de 22491 familii/112405 persoane), inclusiv birnici – de 1,1 ori (11778 familii/58890 persoane), mazili – de 1,2 ori (317 familii/1585 persoane) și ruptași – de 3 ori (1339 familii/6695 persoane). Referitor la numărul de burlaci și de familii neînscrise în categoriile sociale nominalizate, recensămintele anterioare nu conțin informații de acest gen; respectiv, nu este posibil de a face o comparație similară a celorlalte categorii sociale.

În 1824, majoritatea populației era concentrată în trei ținuturi ale Basarabiei: în ținutul Orhei – 26838 (27%) de familii, în ținutul Hotin – 24446 (24,5%) și în ținutul Iași – 23635 (23,7%), ceea ce constituia 75,2% din numărul total al populației din întreaga provincie. În celelalte trei ținuturi – Bender, Ismail și Akkerman, erau înregistrați doar 25760 de locuitori, ceea ce constituia doar 20,7% din numărul total al populației.

Marea majoritate a populației o alcătuiau birnicii: 91507 familii sau 91,9% din numărul total al populației. Mazililor și ruptașilor le revenea un loc mult mai modest – 2398 (2,4%) de familii și, respectiv, 2009 (2%) familii.

Prin urmare, conform datelor recensământului fiscal din 1824, în ținutul Hotin au fost înregistrate 24446 de familii sau cca **122230 de persoane** – reieșind din indicatorul 5 persoane în medie pentru fiecare familie (ținutului revenindu-i locul doi, după ținutul Orhei), care includeau: 24037 (98,3%) familii de birnici (cca 120185 de persoane), 110 (0,4%) familii de mazili (cca 550 de persoane), 133 (0,5%) familii de ruptași (cca 665 de persoane) și 166 (0,7%) de familii neînscrise în categoriile sociale nominalizate (cca 18330 de persoane).

În timpul efectuării recensământului din 1824 populația era numărată în funcție de comunitatea din care ea făcea parte – obștea sătească sau comunitatea orașenească, fără a se ține cont de locul real de trai. Ca rezultat, în numărul populației urbane nu erau incluși țărani care s-au stabilit cu traiul sau care se aflau (temporar) cu treburi în orașe; aceștia erau trecuți în listele contribuabililor din sate pe care le-au părăsit. Similară era situația și în privința mic-burghezilor. Deși unii dintre ei locuiau în sate, aceștia erau considerați locuitori ai orașelor sau târgurilor, întrucât figu-

rau în listele comunităților mic-burghezilor, specific doar mediului urban. Ca rezultat, această particularitate a recensământului nu a permis de a stabili numărul exact al populației din mediul urban și al celei din mediul rural. În plus, deoarece recensământul avea un caracter fiscal, unele persoane impozabile (ce-i drept, într-un număr mic) au reușit să se eschiveze de la înscrierea în listele contribuabililor. În același rând, în recensământ nu era înregistrată întreaga populație, fiind omise persoanele scutite de impozite.

Un loc aparte în cunoașterea situației social-economice și demografice din ținutul Hotin revine statisticii din **1825**, depistată în fondul AMȘ al AIMSR, care conține informații destul de prețioase despre numărul total de persoane de sex masculin și de sex feminin pentru următoarele categorii sociale – țărani, clerici, mazili, țigani și evrei; starea economică a satelor la momentul elaborării statisticii. Statistica a fost efectuată de instituțiile locale și de ofițerii departamentului militar, probabil în frunte cu ofițerul Cartierului General A. Rozeilon-Soșalski, concomitent cu selectarea materialului pentru *Descrierea militară-statistică a Basarabiei*, alcătuită în 1826 și rămasă până în prezent în variantă de manuscris.

Statistica din 1825 atestă în cele 226 de localități înregistrate un număr de cca **104714 persoane**, inclusiv: 54430 (52%) de sex masculin și 50284 (48%) – de sex feminin. Din numărul total, 92170 (88,2%) erau țărani birnici (în acest număr statistica include și locuitorii orașelor și ai târgurilor), 2485 (2,4%) – fețe bisericești, 1084 (1%) – mazili, 755 (0,7%) – țigani și 8220 (7,9%) – evrei. Ponderea cea mai mare a populației, față de numărul total de localități, revenea celor 63 de localități cu un număr ce depășea 500, 600 și 1000 de locuitori (50518 persoane sau 48,2%) și celor 25 de localități cu un număr mai mare de 700-900 de locuitori (20934 de persoane sau 20,0%). Celorlalte 138 de localități le revenea un număr de până la 500 de locuitori (33262 de persoane sau 31,8%). Doar 19 sate (8,4%) numărau până la 100 de locuitori, ceea ce constituia doar 1015 locuitori sau 1% din numărul total al populației¹⁴.

Datele, ce conțineau informațiile despre localitățile cu un număr între 500 și peste 1000 de locuitori, sunt sistematizate în Tabelul 10.

¹⁴ AIMSR, F. AMȘ, d. 18593, partea a III-a, f. 1-24.

Numărul localităților cu un număr între cinci sute și peste o mie de locuitori din ținutul Hotin, de diferite categorii sociale și etnice, conform datelor statisticii militare ruse din 1825*

Numărul locuitorilor	Numărul de localități	Numărul total de persoane											Numărul total de persoane	Raportul, în %	
		De sex masculin						De sex feminin							
		Țărani	Fețe bisericești	Mazili	Țigani	Evrei	Numărul total	Țărance	Soții și fiice de clerici	Soții și fiice de mazili	Țigănci	Evreice			Numărul total
Peste 500	31	8265	191	130	5	205	8796	7640	196	92	4	183	8109	16905	23,7
Peste 600	20	6586	132	54	20	120	6912	5827	135	44	10	91	6107	13019	18,2
Peste 700	9	3251	84	3	7	99	3444	3279	69	6	6	56	3416	6860	9,6
Peste 800	9	3547	71	20	13	113	3764	3584	74	19	9	102	3788	7552	10,6
Peste 900	7	3268	61	18	4	83	3434	2944	64	23	3	54	3088	6522	9,1
Peste 1000	12	7488	114	11	269	2886	10768	6590	77	13	197	2949	9826	20594	28,8
Numărul total	88	32405	653	236	318	3506	37118	29864	615	197	229	3435	34334	71452	100,0
Raportul, în %	100,0	87,3	1,8	0,6	0,9	9,4	100,0	87,0	1,8	0,6	0,7	10,0	100,0	-	-

* AIMSR, F. AMȘ, d. 18593, partea a III-a, f. 1-24.

Datele Tabelului 10 atestă că din cele 226 de localități înregistrate de statistica militară rusă din 1825 în ținutul Hotin, 88 (38,9%) de sate aveau un număr între cinci sute și peste o mie de locuitori, în care se aflau 71452 de locuitori (68,3% din numărul total din ținut), inclusiv: 37118 (51,9%) de sex masculin și 34334 (48,1%) de sex feminin.

Mai mult de jumătate din numărul acestor localități (51 de localități sau 58%) le reveneau localităților cu un număr peste 500 și 600 de locuitori, dar care întruneau un număr de doar 29924 de persoane de ambele sexe sau 41,9%.

Prezintă interes tabloul general al populației conform compartimentării satelor reieșind din numărul populației: celor 12 localități (13,6%) cu peste 1000 de locuitori le reveneau 20594 (28,8%) de persoane, celor 7 localități (8%) cu peste 900 de locuitori le reveneau 6522 (9,1%) de persoane, celor 9 localități (10,2%) cu peste 800 de locuitori le reveneau 7552 (10,6%) de persoane, celor 9 localități (10,2%) cu peste 700 de locuitori le reveneau 6860 (9,6%) de persoane, celor 20 (22,7%) localități cu peste 600 de locuitori le reveneau 13019 (18,2%) persoane și celor 31 (35,2%) localități cu peste 500 de locuitori le reveneau 16905 (23,7%) persoane.

Aceste informații denotă că ponderea populației, față de numărul total de localități, era mai mare

în satele cu un număr ce depășea 500, 600 și 1000 de locuitori, constituind, respectiv, 23,7%, 18,2% și 28,8%. În satele cu un număr mai mare de 700, 800 și 900 de locuitori această pondere constituia 9,6%, 10,6% și 9,1%

Statistica confirmă că majoritatea locuitorilor erau țărani moșierești, sau țărani birnici. Din numărul total de 71452 de locuitori, lor le reveneau 62269 de persoane sau 87,1%, fiind urmați de evrei, cărora le reveneau 6941 de locuitori sau 9,7%. Celorlalte categorii sociale și etnice le revenea un număr mult mai redus de persoane.

Anumite schimbări în selectarea materialului statistic intervin la mijlocul anilor '30 ai secolului al XIX-lea. Datele statistice pentru acești ani sunt mult mai bogate și variate, din considerentul că, începând cu anul 1835, sursele statistice basarabene (similar celor ruse, ce includ listele contribuabililor din localitățile rurale și urbane) conțin deja informații despre numărul de locuitori după sexe. Recensământul fiscal din 1835 calcula numărul populației nu după numărul de familii (gospodării), ca anterior, ci după numărul de membri de sex masculin și feminin (*sufilete / persoane*) la data efectuării lui, în funcție de comunitatea din care aceștia făceau parte – obștea sătească sau comunitatea orășenească, fără a se ține cont de locul adevărat de trai al locuitorilor. După anul 1858, recensământul pentru fixarea impozitelor a fost

înlocuit cu evidența administrativ-polițienească a populației. Spre deosebire de recensămintele fiscale, populația din Basarabia era înregistrată nu după principiul apartenenței locuitorilor la o anumită comunitate, ci după prezența lor în ea la o dată stabilită.

Din diversitatea datelor statistice din anii '30 ai secolului al XIX-lea ce vizează județul Hotin și care au tangență cu istoria așezărilor din acest județ, un interes deosebit prezintă datele din anii 1830, 1832 și 1836, care conțin informații detaliate despre aceste localități.

Statistica din 15 august 1830, pregătită de administrația județeană Hotin și pusă la dispoziție administrației regionale ce conținea următoarele cinci compartimente: denumirea ocoalelor, satelor și cătunelor, numărul de familii (creștini și evrei), proprietarul moșiei și cine la acel moment administrează moșia (Tabelul 11).

Datele statistice din **1830** atestă în județul Hotin 4 târguri (Noua Sulița, Lipcani, Briceni și Otaci) și 16 ocoale, în care erau înregistrate 232 de localități și 3 sate ce aparțineau statului, cu 20893 (93,2%) de familii de creștini și 1534 (6,8%) de familii de evrei, sau cca **112135 de locuitori**. Cele 232 de localități/moșii erau proprietatea a 296 de proprietari funciari: nobili, funcționari de diferit rang, militari în retragere, supuși străini, mănăstiri de peste Prut și din Basarabia, statul etc. Cele mai multe proprietăți funciare aveau principesa Ecaterina Ghica din Moldova (târgul Lipcani, satele Stângăceni, Pociumbeni, Pociumbăuți, Răsteu, Coșuleni, Hlinoia, Hlinoia de Jos, ½ Tiurtiulul, cășla Jamjiului s.a.), cneazul Matei Grigore Crupenschi (Corjeuți, Nilipăuți, Mihalcău, Lomacinița, Naslavcea ș.a.), funcționarul de clasa a VII-a Sandulache Fedosiu (Larga și odaia, Coteala, Sărbiceni, Cuconești ș.a.), funcționarul de clasa a V-a Ioan Mihail Sturdza (Marșinița, Tărășăuți, Coteleu ș.a.), cneazul Grigore Matei Cantacuzino (Mărcăuți, Tărășăuți, Bulboaca ș.a.), funcționarul de clasa a IV-a Teodor Ioan Nedoba (Șilăuți, Bocicăuți, Grozănița ș.a.), vistiernicul Iordache Ruset Roznovanu (târgul Briceni, Hri-măncăuți, Hrubna ș.a.)¹⁵.

Proprietari de moșii în județul Hotin erau și supușii austrieci: baronul von Kalmuțki (Rângaciu), Ioan Tabăra (o parte din Sângeru), Ștefan Vasilko

(o parte din Forosna), Petro Vlahovici (o parte din Șărbunița), Hristofor Petrono (Țaul și Plop).

În județul Hotin erau 4 sate răzășești (Tătărăuca Nouă, Tătărăuca Veche, Rughi din Vale și Samoleuca) și un sat de mazili și răzeși (Dumeni).

Statistica din **1832** atestă în cele 226 de localități ale județului Hotin 22134 de familii sau cca **110670 de locuitori** și 675 de burlaci, inclusiv: 20908 familii de creștini și 614 burlaci și 1226 de familii de evrei și 61 de burlaci. La momentul efectuării statisticii, proprietățile funciare din județul Hotin erau deținute de cunoscute familii boierești (294 de proprietari funciari) din Basarabia și din Moldova de peste Prut. Peste 4 ani, după reforma administrativ-teritorială din 1835, statistica din **1836** atestă doar un număr de 178 de localități cu 20653 de gospodării și un număr de **121388 de persoane**, inclusiv: 64487 (53,1%) de sex masculin și 56901 (46,9%) – de sex feminin. Din numărul total de 178 de localități înregistrate în județul Hotin de statistica din 1836, 24 (13,5%) de localități aveau între 10 și 50 de gospodării, 136 (76,4%) – între 50 și 200 de gospodării, 11 (6,2%) – între 200 și 300 de gospodării, 3 (1,7%) – între 300 și 500 de gospodării și 4 (2,8%) (3 târguri și 1 oraș) – între 287 și 731 de gospodării¹⁶.

Destul de dificil este de a stabili compoziția etnică a populației, dat fiind că administrația imperială nu era preocupată de această problemă. Un interes deosebit, în acest sens, prezintă listele privind numărul, amplasarea și componența națională a populației Basarabiei, prezentate de administrația locală guvernatorului militar al Basarabiei, P.I. Fiodorov, la cererea Academiei de Științe a Rusiei, datate cu anii 1843-1844, depozitate în Fondul Cancelaria Guvernatorului Basarabiei al ANRM. Conform statisticii din **1844**, în județul Hotin erau înregistrați **103060 de locuitori** (conform altor date, 109164)¹⁷, inclusiv: 52981 (51,4%) de sex masculin și 50079 (48,6%) de sex feminin. Din acest număr 46406 (45%) persoane erau ucraineni, 44865 (43,5%) – moldoveni, 9781 (9,5%) – evrei, 1005 (1%) – țigani, 481 (0,5%) – velicoruși, 388 (0,4%) – polonezi, 54 (0,05%) –

¹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1728, f. 13-28.

¹⁷ După înfăptuirea, la 18 decembrie 1835, a noii împărțiri administrativ-teritoriale, când pe lângă cele 6 județe existente – Hotin, Iași, Orhei, Bender, Leova și Akkerman, au fost întemeiate încă 2 județe noi – Chișinău și Soroca, din părți ale județelor Hotin, Iași și Orhei, numărul localităților și al populației din județul Hotin s-a micșorat.

¹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1485, f. 21-36 verso.

Județul Hotin în statistica județeană din 15 august 1830*

Târguri, ocoale și sate ce aparțin statului	Numărul de localități	Numărul de familii		Numărul de proprietari funciari	Cine administrează moșia		
		Creștini	Evrei		Proprietarul	Arendașul	Statul
Târguri**	4	525	1534	5	2	2	-
Ocolul Hotin	17	1600	-	23	8	9	1
Ocolul Lipcani	16	1351	-	22	4	13	-
Ocolul Rașcov	16	1073	-	19	8	8	1
Ocolul Prutul de Jos	16	1230	-	25	13	11	-
Ocolul Racovăț	15	2055	-	19	7	7	-
Ocolul Noua Sulița	15	1458	-	17	2	12	-
Ocolul Ciuhur	14	790	-	14	3	9	-
Ocolul Rujenita	14	940	-	15	5	9	-
Ocolul Cubolta	14	1027	-	14	2	12	-
Ocolul Movilău	12	722	-	15	8	4	-
Ocolul Prutul de Sus	13	1157	-	35	7	14	-
Ocolul Molodova	13	1664	-	15	7	7	-
Ocolul Nistrul de Sus	13	1304	-	15	6	7	-
Ocolul Nistrul de Jos	13	1550	-	14	7	6	1
Ocolul Naslavcea	13	1196	-	14	7	8	-
Ocolul Mijlociu	11	1046	-	12	4	7	-
Sate, proprietatea statului	3	205	-	3	-	3	-
Numărul total	232	20893	1534	296	100	148	3

* ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1485, f. 21-36 verso.

** *Târgurile* – Noua Sulița, Lipcani, Briceni și Otaci.

armeni, 40 (0,04%) – greci, 18 (0,02%) – sârbi, 13 (0,01%) – germani, 6 (0,006%) – bulgari și 6 (0,003%) – albanezi. Însă, veridicitatea acestei statistici urmează a fi pusă la îndoială, din cauza dispariției complete sau parțiale a unor etnii care constituiau majoritatea sau cel puțin o bună parte din numărul locuitorilor din mai multe sate atestate în statistica din 1820, care puțin probabil să fi fost asimilați complet în decurs de 22 de ani, în special acolo unde comunitatea etnică a dispărut în totalitate, fiind înlocuită cu alta, *a ucrainenilor*: în *târgurile* Edineț și Noua Sulița, *satele* Tabani, Rosușeni, Colicăuți, Bălcăuți, Chelmenet, Burduvu, Buzovița, Babin, Hrușoveți, Negureni, Lencăuți, Vârnovița, Bârnova, Moșinețu, Părcăuți, Levinți, *câșla lui* Nedjim, Varticăuți, Nilipăuți, Volcinețu, Criva, Larga, Bălăsinești, Pererăta, Zalușceia, Hlina, Târnova, Bădraghii, Viișoara, Marșinița, Coteleu, Mălinești, Răchitna, Răucăuți etc., care alături de supușii turci și austrieci nu se mai regăsesc în aceste localități în statistica din

1844, și *a moldovenilor*: în *localitățile* Șirăuți, Costiceni, Coșuleni, Nisfoaia, Negrinița, Stălinești, Șendreni etc. Destul de suspectă pare dispariția completă a satelor moldovenești și ucraineni prezente în statistica din 1820 și absente în cea din 1844. În plus, datele statisticii din 1843-1844 sunt incomplete, nu cunoaștem modalitatea de perfectare a acestei statistici de către organele de poliție și parohiile locale și, respectiv, veridicitatea lor, și, ceea ce este cel mai important, statistica nu reprezintă rezultatul unui recensământ al populației¹⁸.

În ce privește situația demografică a județului Hotin în perioada anilor 1844-1850, statistica atestă că din numărul total al populației Basarabiei, estimat la 872848 de locuitori, cel mai mare număr de locuitori revenea județului Hotin – **123858** (14,9%) **de locuitori**, inclusiv: 61791 (49,9%) – de sex masculin și 62067 (50,1%) – de sex fe-

¹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 4126, f. 164-171.

minin, urmat de județele Chișinău, cu 117267 (13,4%) de locuitori, Soroca, cu 106951 (12,3%) de locuitori, Orhei, cu 105844 (12,1%) de locuitori și Iași, cu 91295 (10,5%) de locuitori, precum și de orașele Administrației speciale a orașului Ismail, cu 41728 (4,8%) de locuitori. În celelalte 3 județe – Bender, Akkerman și Cahul – numărul populației era estimat la 92241 de locuitori, ceea ce constituia doar 10,6% din numărul total al populației Basarabiei, iar numărul țăranilor de stat, al coloniștilor și al cazacilor – la 191664 de locuitori, ceea ce constituia 22%¹⁹.

O analiză statistică comparativă pentru întreaga Basarabie vizând anii 1842-1859 atestă o dinamică lent-ascendentă a numărului populației, deși pe parcursul unor ani (1855, 1857), potrivit indicilor statistici atestați, au avut loc și anumite declinuri demografice. În intervalul de 18 ani, creșterea reală a populației a fost de **275912** locuitori, corespunzător unui spor de aproximativ 1,4 ori, și aceasta în pofda retrocedării teritoriilor de sud ale Basarabiei conform Tratatului de la Paris (30 martie 1856). Această majorare a numărului populației Basarabiei s-a produs atât în urma sporului natural, cât și în urma unor imigrații masive de coloniști transdanubieni, germani, elvețieni etc. și a strămutării unor cetățeni ruși din diferite categorii sociale din guberniile interne ruse, care au avut loc în prima jumătate a secolului al XIX-lea²⁰.

Cât privește județul Hotin, statistica anilor 1842-1859 atestă aceeași dinamică lent-ascendentă a numărului populației, deși pe parcursul unor ani (1844, 1848, 1849, 1853), potrivit indicilor statistici atestați, s-au produs și anumite declinuri demografice, generate de diferite cataclisme naturale. Pe parcursul acestor ani, creșterea reală a populației a fost de **38372** de locuitori: de la 118308 locuitori în 1842 la 156680 în 1859, corespunzător unui spor de aproximativ 1,3 ori, spre deosebire de sporul de 1,4 ori, înregistrat pe întreaga Basarabie. Această creștere a numărului populației județului Hotin s-a produs în urma acelorași factori ca și în întreaga Basarabie, deși

nu cu aceeași intensitate ca în regiunile de sud ale Basarabiei. De menționat că cei mai fertili ani din punct de vedere demografic au fost 1847, 1852, 1854, 1857 și 1858, când numărul populației a fost cel mai mare.

O particularitate esențială a dinamicii situației demografice din județul Hotin pentru acești ani este predominarea, începând cu anul 1850 (excepție făcând anii 1852, 1853 și 1858), a populației de sex feminin față de populația de sex masculin, tendință ce nu poate fi observată în întreaga Basarabie, în aceeași perioadă de timp.

În concluzie finală, constatăm că statistica rusească din a doua jumătate a secolului al XVI-II-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, utilizată în acest studiu, nu ne oferă informații exhaustive, absolut veridice (ceea ce cu greu pot fi făcute și astăzi, prin folosirea metodelor moderne). Deși conține doar indici estimativi, ea ne dă totuși posibilitatea să urmărim și să determinăm anumite tendințe în evoluția proceselor de ordin demografic, social și economic în epoca modernă care au avut loc în Basarabia, în general, precum și în ținutul/județul Hotin, în particular.

La momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, ținutul Hotin avea deja o compoziție etnică eterogenă, formată în urma mutațiilor care s-au produs în nordul Moldovei în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Factorii generici de bază care au influențat acest proces au fost atât de ordin intern, cât și de ordin extern, atât obiectivi, cât și subiectivi. Mișcările de populație aveau loc de cele mai multe ori spontan, fiind dictate de diverse împrejurări, care au cauzat, în cele din urmă, modificarea configurației etnice a populației din ținutul Hotin, diminuându-se, astfel, ponderea elementului autohton, românesc, în favoarea celui alogen, în special ucrainean/rutean. Țarismul, din interese economice și fiscale, a favorizat și după 1812 pătrunderea pe teritoriul ținutului Hotin a diferitelor etnii, interesat, fiind de schimbarea compoziției etnice a populației, de rusificarea și deznaționalizarea acestui ținut (ca, de altfel, și a întregii Basarabii), creându-și în persoana populației nou-venite un sprijin social sigur, iar prin această măsură – modalități mai durabile de a domina. Consecințele schimbării compoziției etnice a populației care a avut loc timp de mai multe decenii în ținutul/județul Hotin, ca și în sudul Basarabiei, susținute și promovate de guvernarea rusă, sunt resimțite și astăzi.

¹⁹ AISR, F. 1263, inv. 1, d. 2185, f. 690.

²⁰ AISR, F. 1263, inv. 630, d. 1555, f. 744 (1842); F. 1263, inv. 606, d. 1638, f. 363 (1843); F. 1281, inv. 4, d. 65, f. 104 (1844), d. 72, f. 1367 (1845), d. 60, f. 98 (1846); F. 1263, inv. 534, d. 1938, f. 593 (1847); F. 1281, inv. 4, d. 56, f. 62 (1848); F. 1281, inv. 5, d. 58, f. 96 (1849), d. 54, f. 105 (1850), d. 86, f. 95 (1852), d. 78, f. 98 (1853); F. 1281, inv. 6, d. 76, f. 102 (1854), d. 91, f. 109 (1855), d. 72, f. 99 (1856), d. 107, f. 125 (1857), d. 78, f. 126 (1858), d. 46, f. 126 (1859).

Bibliografie

- Boga 1922:** L.T. Boga, Populația (etnografie și statistică) (s.n. 1922).
- Bulat 1929:** T.G. Bulat, Starea țărânimii moldave supt ocupația rusească (1808). In: Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, 1929, nr. 4, octombrie-decembrie (Chișinău 1929), 31-45.
- Chirtoagă, Chirtoagă 2013:** I. Chirtoagă, V. Chirtoagă, Populația ținutului Hotin în sec. XVIII - prima jumătate a sec. XIX. In: Destin românesc. Revistă de istorie și cultură, an. VIII (XIX), nr. 1-2 (Chișinău-București, 2013), 77-91.
- Ciobanu 1993:** Șt. Ciobanu, Orașele. In: Basarabia. Monografie. Sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu (Chișinău 1993), 73-91.
- Lungu 1932:** V. Lungu, Despre olatul Hotinului (1715-1806). In: Cercetări istorice. Revistă de istorie românească. Director I. Minea, an. V-VII (1925-1931) (Iași 1932), 253-290.
- Pamfile 1920:** T. Pamfile, Ținutul Hotinului la 1817 (Chișinău 1920).
- Popescu 1929:** M. Popescu, Veniturile raialei Hotinului în timpul stăpânirii turcești. In: Revista arhivelor, anul 1928-1929 (Iași 1929), 394-401.
- Relațiile 2014:** Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360-1598). Ediția a II-a. Editor: I. Eremia (Chișinău 2014).
- Tomescu 1928:** C.N. Tomescu, II. Catagrafia numerică din Moldova, Valahia și Basarabia din 1810 (Chișinău 1928).
- Tomuleț 2018:** V. Tomuleț, Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Chișinău: Editura „Lexon-Plus” 2018).
- Ungureanu 2003:** C. Ungureanu, Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918): aspecte etnodemografice și confesionale (Chișinău 2003).
- Дараган 1849:** М. Дараган, Военно-статистическое обозрение Бессарабской области. In: AIMSР, F. AMȘ, d. 18599.
- Липранди 1827:** И.П. Липранди, Краткое извлечение из составляемого исторического описания Бессарабской области (Кишинев 1827). In: AIMSР, F. AMȘ, d. 18595.
- Розейлон-Сошальский 1826:** А. Розейлон-Сошальский, Военно-статистическое описание Бессарабской области 1821-1826 гг. In: AIMSР, F. AMȘ, d. 18589, p. I-II.
- Халиппа 1907:** И. Халиппа, Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. In: Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии, том. 3 (Кишинев 1907), 2-229.

The influence of external factors on the demographic changes in Khotyn County in the second half of the 18th - the first half of the 19th century (some generalizations about the monograph dedicated to Khotyn County)

Keywords: Bessarabia, Russian Empire, demography, statistics, census, uyezd/county.

Abstract: In this study, based on unpublished archival sources found in the National Archives of the Republic of Moldova, the Russian State Historical Archives (St. Petersburg), the Russian State Military Historical Archives (Moscow) and the State Historical Archives of the Chernivtsi region (Ukraine), the author analyzes the demographic changes that took place in the Khotyn County in the second half of the 18th century - the first half of the 19th century, making some generalizations about his own monograph on the Khotyn County, which was published in 2018. Using statistical data collected and systematized by local regional authorities and submitted to the central authorities, the author examines the number, distribution and composition of the population and describes the changes that occurred during this period in Khotyn County. The statistics fixed the number of families at the time of the census or the time of data collection and contained concrete data on the total number of males and females for such social categories as peasants, clergy, mazili, ruțași, Gypsies, and Jews and about the economic situation of the village at the time of census. These data were of great interest to the tsarist government, especially when the Russian Empire was involved in armed conflicts in the Balkans, and Bessarabia, as a border and transit territory, was to provide the Russian army with everything necessary.

Влияние внешних факторов на изменение демографических процессов в Хотинском цинуте во второй половине XVIII века - первой половине XIX века (некоторые обобщения относительно монографии, посвященной Хотинскому цинуту)

Ключевые слова: Бессарабия, Российская империя, демография, статистика, перепись населения, цинут/уезд.

Резюме: В данном исследовании на основе неопубликованных архивных источников, обнаруженных в Национальном архиве Республики Молдова, Российском государственном историческом архиве (Санкт-Петербург), Российском государственном военно-историческом архиве (Москва) и в Государственном историческом архиве Черновицкой области (Украина), автор анализирует демографические изменения, происходившие в Хотинском цинуте/уезде во второй половине XVIII века - первой половине XIX века, и делает некоторые обобщения относительно собственной монографии, посвященной Хотинскому цинуту, которая была опубликована в 2018 году. Основываясь на статистических данных, собранных и систематизированных местными областными властями на уровне цинутов/уездов и представленных центральным органам власти, автор исследует количество, распределение и состав населения и описывает изменения, которые происходили в этот промежуток времени в Хотинском цинуте/уезде. Статистика фиксировала количество семей на время проведения переписи и содержала конкретные данные относительно общего количества мужского и женского населения по таким социальным категориям, как царане, духовенство, мазылы, рупташи, цыгане и евреи, а также содержала информацию об экономическом положении села на момент проведения переписи. Эти данные представляли огромный интерес для царского правительства, особенно когда Российская империя была вовлечена в вооруженные конфликты на Балканах, а Бессарабия как пограничная и транзитная территория должна была обеспечивать русскую армию всем необходимым.

15.03.2019

Dr. hab. Valentin Tomuleț, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova.